

Concert i.s.m.
de Groningsche
Muziekvereniging

VR 22 DEC

ALTSTAEDT, LONQUICH & KELEMEN

SPOT/DE OOSTERPOORT

20.15 UUR / SPOTGRONINGEN.NL

PROGRAMMA

Johannes Brahms (1833-1897)

Pianotrio nr. 2 in C op. 87
(1880, 1882)

1. Allegro
2. Andante con moto
3. Scherzo: Presto
4. Finale: Allegro giocoso

Pianotrio nr. 3 in c op. 101
(1886)

1. Allegro energico
2. Presto non assai
3. Andante grazioso
4. Allegro molto

Pauze

Pianotrio nr. 1 in B op. 8
(1855, 1890) v1890

1. Allegro con brio
2. Scherzo: Allegro molto
3. Adagio
4. Finale: Allegro

De Duits-Franse cellist **Nicolas Altstaedt** was een vaste gast bij de Cellobiënnale in Amsterdam. Met pianist **Alexander Lonquich** vormde hij een gouden duo, dat in 2020 een Gramophone Award won voor hun Bartók-album. In datzelfde jaar verschenen hun opnames van alle werken van Beethoven voor cello en piano, waarin Altstaedt en Lonquich het beste in elkaar naar boven halen. Samen met de sterviolist **Barnabás Kelemen** vormen zij nu een geweldig pianotrio dat zich op één avond wijdt aan de drie pianotrio's van Brahms. Brahms liet de wereld het nodige aan muziek na: grootschalige symfonische werken, koorwerken, concerten, liederen en natuurlijk een schat aan kamermuziek.

In 1854, op twintigjarige leeftijd en boordevol ambitie, schreef Brahms zijn eerste pianotrio. Een zeer romantisch werk dat hij 35 jaar later – inmiddels gepokt en gemazeld – opnieuw onder handen nam. Het is deze van jeugdige onvolmaaktheden ontdane versie die tegenwoordig wordt uitgevoerd. De andere twee trio's componeerde Brahms respectievelijk in 1882 en 1886, een periode waarin hij zich creatief op een hoogtepunt bevond.

Dit concert is mede mogelijk gemaakt door het Büchli-Fest-Meijerfonds.

PROGRAMMATOELICHTING

'Ein prachtvolles Werk'

In het voorjaar van 1880 begon de toen 47-jarige Brahms - die vanaf 1878 zijn baard had laten staan en, naar verluidt, er eerder als de vader van Clara uit was gaan zien dan, daarvoor, als haar zoon - aan zijn tweede trio in C groot Op. 87, tegelijk met een trio in Es groot (dat hij overigens niet heeft afgemaakt en dat spoorloos is verdwenen, zoals meer van zijn scheppingen). In juni waren de eerste delen (*Allegro*) van beide trio's klaar, maar hij liet ze vervolgens liggen om zich volledig te wijden aan zijn tweede pianoconcert en de derde symfonie. Na het openingsdeel pakte hij pas in de zomer van 1882, tijdens een vakantie in Bad Ischl, de draad weer op voor de volgende drie delen, maar toen die af waren bleef hij tijdens privé uitvoeringen de partituur bijschaven. Uiteindelijk ging het tweede pianotrio op 29 december 1882 in Frankfurt in première, met de componist aan de vleugel. Clara schreef hem: "Welch ein prachtvolles Werk ist das wieder!... Jeder Satz ist mir lieb,..."

Het openingsdeel (*Allegro moderato*) is rijk aan thema's: in de expositie zijn er vier te onderscheiden, maar de complexe overgangen zijn eigenlijk thema's op zich. Zonder herhaling van de expositie begint een lange doorwerking van het hoofdthema dat middenin het deel wonderbaarlijk verandert in een weemoedige cantilene in de cello en de viool (*espressivo*). Na de reprise volgt een lange Coda waarin het hoofdthema nog eenmaal opduikt. Het langzame

deel (*Andante con moto*), geschreven in a klein en in 2/4 (later 6/8) maat, is een thema met variaties en opent met een rustig 'à l'hongroise', begeleid door syncopen in de piano. Brahms, grootmeester van de variatie, maakt er vijf - waarbij opvalt dat in de tweede en de vierde niet zozeer het thema, als wel de pianobegeleiding wordt gevarieerd. Het derde deel (*Scherzo: presto*) staat ver van het menuet af en klinkt een beetje als een somber gestemde Mendelssohn. De maat is 6/8 in plaats van 3/4, het begint met geheimzinnige, razendsnelle loopjes die niet echt aan een hofdans doen denken. Als vage herinnering aan het Trio is er wel een middendeel, *poco meno presto*, een ietsje minder snel dus; maar de romantische melodielij (dolcissimo sempre) wordt meestal juist veel minder snel gespeeld (Brahms heeft geen metronoomgetallen opgenomen, zoals Beethoven). De Finale (*Allegro giocoso*), een vrolijk allegro, is een aanwijzing die men eerder in het vorige deel had verwacht - maar de opgewekte thema's vol vaart van dit deel voldoen er geheel aan. Net als in het openingsdeel volgt na de doorwerking een lange Coda die dit 'prachtvolles Werk' besluit. De première, met de componist achter de vleugel, vond op 29 december 1882 in Frankfurt plaats.

No-nonsense

Het pianotrio No. 3 in c klein, Op 101 schreef Brahms in de zomer van 1886 tijdens een vakantie in het Zwitserse

Hofstetten aan de Thunersee. Een inspirerende omgeving, want naast dit trio ontstonden daar ook de cellosonate Op. 99 in f klein, de vioolsonate Op. 100 in A groot, en een aantal liederen die later ogenomen werden in de liederencycli Op. 104 en Op. 105. Het derde (en laatste) pianotrio is opmerkelijk compact (met rond 21 minuten niet veel langer dan de helft van het eerste trio) en is wel gekarakteriseerd als 'no-nonsense Brahms' waarin alle overbodige elementen zijn weggelaten. Het eerste deel (*Allegro energico*), een toonbeeld van Brahms' *developing variations* (dixit Schönberg), begint met een krachtig motief van drie lage noten door de piano, om, samen met de viool en de cello, hieruit het hoofdthema te ontwikkelen. Dit wordt ook het motto voor het een lyrisch tweede thema, een contrapunt van het eerste, dat *forte ma cantando (zingend)* geïntroduceerd wordt door de viool en de cello. De daarop volgende, ongewoon korte, doorwerking combineert beide thema's en loopt uit in een onverwachte overgang naar cis klein. Ook de recapitulatie is kort, maar met de krachtige coda, waarin hoofd- en neven-thema nog even terugkeren, is het effect van dit deel, mede dankzij die beknoptheid, overweldigend – en dat in nauwelijks zeven minuten. Het tweede deel, *Presto non assai*, een Scherzo in c klein, is een piano-frase met commentaar van de *con sordino* spelende viool en cello. *Sotto voce* en *pianissimo* dynamiek overheersen, alles klinkt als door een dichte mist, en er is een omineus gevoel

van onderdrukte emoties. Brahms refereert naar het ritmische motief uit het eerste deel. Het centrale gedeelte is een Trio in f klein met piano-akkoorden (*agitato*) die vergezeld worden door getokkelde *arpeggio's* van de strijkers. In het delicate derde deel (*Andante grazioso*) gaat Brahms door met zijn motief uit het eerste deel, door de drie lange noten te combineren met twee groepen van twee korte noten, waardoor een afwijkende maatverdeling ontstaat: $3/4 + 2/4 + 2/4$. Hierdoor ontstaan hemiolen (ritmische accentverschuivingen) zonder dat dit uit de genoteerde maatstrepen blijkt. Netto komt dit neer op een ongewone $7/4$ maat, of een ongewone $5/4$ maat als de laatste $2/4$ weggelaten wordt – en door de onderdelen te verwisselen zijn nog andere combinaties mogelijk. Met zijn liefde voor ritmische complexiteit creëerde de componist hiermee een constante dialoog tussen piano en strijkers, een heen-en-weer gesprek als om elkaars gedachten aan te vullen. Tenslotte keert het hoofdthema weer terug en eindigt dit Andante abrupt in C groot. De Finale (*Allegro molto*) wordt door een grimmig *staccato*-thema in c klein – afgeleid van het hoofdthema van het eerste deel – gedomineerd, dat met een krachtige ritmiek de toon aangeeft. Het tweede thema (*legato*) biedt wel een contrast maar blijft aanvankelijk in c klein tot, na een korte doorwerking, de spanning in de brede coda oplost in een warm C groot. De eerste publieke uitvoering was op 20 december 1886 in Boedapest, de officiële première op 26 februari

1887 in Wenen, in beide gevallen met Brahms aan de piano.

Opus 8 of 108?

“Und er ist gekommen, ein junges Blut, an dessen Wiege Grazien und Helden Wache hielten”. schreef Robert Schumann na kennis gemaakt te hebben met de pianocomposities van de jonge **Johannes Brahms** tijdens diens bezoek aan de Schumanns in 1853. Vijf maanden later, op 27 februari 1854, deed Robert een (vergeefse) poging tot zelfmoord door in de Rijn te springen, en ging Brahms opnieuw naar Düsseldorf om Clara en de zeven kinderen bij te staan. Tijdens dat bezoek voltooide hij zijn eerste pianotrio in B groot, Op. 8, waaraan hij in januari was gaan werken. Op aandrang van Clara werd het manuscript later dat jaar door Breitkopf & Härtel gepubliceerd – hoewel de immer zelfkritische Brahms gearzeld had: ...“Das Trio hätte ich auch gern noch behalten, da ich jedenfalls später darin geändert hätte”...(brief aan Joachim). Zo'n 35 jaar later kreeg hij alsnog de gelegenheid toen uitgever Simrock een nieuwe uitgave van alle werken van Brahms voorbereidde. In het resultaat horen we zowel de jonge, onstuimige componist als de gerijpte maestro. De revisie is echter zo substantieel dat het bijna als een nieuw werk beschouwd kan worden. Terwijl Brahms de openingssecties van alle delen vrijwel intact liet, schreef hij voor het eerste, derde en vierde deel een nieuw tweede thema. De doorwerkingen in deze delen, die in de eerste versie nogal

episodisch en ongericht waren, werden herschreven en werden veel beknopter en verfijnder. Netto werd het eerste deel bijna de helft korter, van het derde en vierde deel werd een derde geschraapt. Op 3 september 1889 schreef Brahms aan Clara: “Ich habe mein H-Dur-Trio noch einmal geschrieben und kann es Op. 108 statt Op. 8 nennen. So wüsst wird es nicht mehr sein als früher - ob aber besser? ”... Hij besloot het echter bij Opus 8 te houden.

De cello en de piano openen het eerste deel (*Allegro con brio*) met een breed, lyrisch thema, een van de rijpste en mooiste van al zijn melodische vondsten; oorspronkelijk deed ook de viool hieraan mee. Het nieuwe tweede thema staat dicht bij het eerste thema waardoor er een thematische versterking ontstaat. In de nieuwe doorwerking komt de complexe fuga niet meer voor. Het tweede deel (*Scherzo*) bleef bijna intact, alleen de coda werd vernieuwd en de trio-melodie van de cello werd verdubbeld. Het combineert een stuwend, maar lichtvoetig ritme met delicate, lyrische passages, en roept herinneringen op aan Mendelssohns *Sommernachtstraum*-ouverture. Het nieuwe derde deel (*Adagio*) begint en eindigt met een feestelijke, uitgesponnen dialoog tussen piano en strijkers die doet denken aan het *Andante* uit Beethovens vierde pianoconcert; het middengedeelte heeft een tweeregelig lied dat achtereenvolgens (mee)gezongen en bewerkt wordt door cello, piano en viool. In de finale (*Allegro*) heeft Brahms de instrumentele

verhoudingen omgegooid zodat viool en cello elkaars tegenstanders zijn, elk op zijn beurt met de piano flirtend alsof ze een sonate spelen. In de hele episode staat de viool in de schijnwerpers, terwijl de cello min of meer zwoegend begeleidt. Behalve in enkele tutti-passages gaat dat zo door tot de coda, waarin alle spelers tot het breekpunt gaan en het werk in een turbulente slotcadens tot een einde komt. Met Brahms achter de vleugel werd de tweede versie van dit trio in 1890 achtereenvolgens in Boedapest, Wenen, Keulen en Frankfurt uitgevoerd.

Hans Zaagsma en Albert Jan Scheffer

PRAKTISCHE INFORMATIE GMV

Vrienden van de Groningsche Muziekvereniging

De stichting GMV is een zelfstandige concertorganisatie. Alle werkzaamheden worden uitgevoerd door vrijwilligers. Daarnaast heeft de GMV al jaren een enthousiaste vriendenclub, bestaande uit trouwe bezoekers en andere muziekliefhebbers uit het Noorden. Vrienden genieten voorrechten zoals toezending vooraf van de programmatoelichtingen per email, en korting op het jaarlijkse Vriendenconcert. Vanaf € 50,- per jaar bent u Vriend van de GMV.

Meer informatie

groningsemuziekvereniging.nl

kamermuziek.groningen@gmail.com

**De GMV en haar steunfonds het
Wenckebachfonds vallen onder
de Culturele ANBI regeling.**

J. Brahms

OVERIGE CONCERTEN UIT HET GMV ABONNEMENT

UITVERKOCHT

**LUCAS & ARTHUR
JUSSEN**

QUATRE-MAINS
DOOR NEDERLANDS
TOPDUO

**ZATERDAG 10 FEBRUARI
20.15 UUR
SPOT/DE OOSTERPOORT
GROTE ZAAL**

**TABEA
ZIMMERMANN
& JAVIER PERIANES**
BRAHMS,
SCHUMANN, BRITTEN

**ZONDAG 24 MAART
20.15 UUR
SPOT/DE OOSTERPOORT
KLEINE ZAAL**

